УДК 378.017:316.48]:303.01(045)

https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-1(19)-717-725

Поліщук Наталія Миколаївна викладач кафедри медико-біологічних основ фізичної культури, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, https://orcid.org/0000-0003-3677-1248

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Анотація. Сучасне суспільство, що розвивається динамічно, потребує фахівців нової формації, яким притаманні професіоналізм, активність, самостійність у прийнятті оптимальних та відповідальних рішень, уміння ефективно працювати у команді, проявляючи лідерські якості тощо.

Відповідно система вітчизняної освіти, що проходить складний процес модернізації та оновлення, має гнучко та своєчасно реагувати на нові виклики. Тому логічним сьогодні є визначення актуальною та соціально-значущою задачею вищої професійної освіти – створення відповідних умов для формування компетентної, морально розвиненої, творчої молодої людини, здатної адаптуватися у швидко змінних професійних обставинах і, яка вміє успішно конкурувати на ринку праці, реалізовувати себе у різних соціальних ролях, володіє навичками співпраці з людьми у міжкультурному просторі, відповідними організаторськими знаннями, має лідерський потенціал, прагне до постійного самовдосконалення та готової продукувати та реалізовувати суспільно-корисні соціальні ініціативи.

Формування такої особистості – надмета сучасної системи вищої освіти, що орієнтує її на виховання лідера – творчого, духовно-морального представника світової спільноти й громадянина своєї держави. Це, у свою чергу, зумовлює важливість набуття майбутнім фахівцем лідерських якостей, завдяки яким він у подальшій професійній діяльності зможе ухвалювати своєчасні самостійні рішення, оволодівати навичками переконування, організовувати командну роботу, ефективно взаємодіяти з соціальним оточенням.

Лідерські якості студентів – це певний рівень динамічного розвитку особистості молодої людини у навчально-виховному та соціальному середовищі ЗВО, що передбачає активну громадянську позицію, готовність до плідної соціально-орієнтовної діяльності, спрямованість на саморозвиток та вдосконалення, позитивне перетворення оточуючої дійсності, вміння приймати відповідальні рішення, визначати цілі та оптимальні шляхи їх

досягнення, організовувати та залучати інших студентів до творчої спільної навчальної, наукової та громадської діяльності.

Ключові слова : лідерство, лідерські якості, студентство, мотивація лідерства, класифікація лідерів.

Polishchuk Nataliya Mykolaivna lecturer at the Department of Medical and Biological Basics of Physical Culture, Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychyna, Uman, https://orcid.org/0000-0003-3677-1248

THEORETICAL PRINCIPLES OF THE FORMATION OF LEADERSHIP QUALITIES OF YOUTH STUDENTS

Abstract. Modern society, which is developing dynamically, needs specialists of a new formation, who are characterized by professionalism, activity, independence in making optimal and responsible decisions, the ability to work effectively in a team, showing leadership qualities, etc.

Accordingly, the national education system, which is undergoing a complex process of modernization and renewal, must flexibly and timely respond to new challenges. Therefore, it is logical today to define a relevant and socially significant task of higher professional education - the creation of appropriate conditions fo the formation of a competent, morally developed, creative young person who is able to adapt in rapidly changing professional circumstances and who knows how to successfully compete on the labor market, realize himself in various social roles, has the skills of cooperation with people in an intercultural space, relevant organizational knowledge, has leadership potential , strives for constant self-improvement and is ready to produce and implement socially beneficial social initiate. The formation of such a personality is the goal of the modern higher education system, which focuses on the education of a leader - a creative, spiritual and moral representative of the world community and a citizen of his country. This, in turn, determines the importance of the future specialist acquiring leadership qualities, thanks to which he will be able to make timely independent decisions, master persuasion skills, organize teamwork, and effectively interact with the social environment in his further professional activities.

Leadership qualities of students are a certain level of dynamic development of a young person's personality in the educational and social environment of higher education institutions, which involves active citizenship, readiness for fruitful social-oriented activities, focus on self-development and improvement, positive transformation of the surrounding reality, ability to make responsible decisions , determine goals and optimal ways to achieve them, organize and involve other students in creative joint educational, scientific and social activities.

Keywords: leadership, leadership qualities, studentship, motivation of leadership, classification of leadersves.

Постановка проблеми. Однією з найактуальніших проблем багатьох людинознавчих наук є проблема лідерства як у філософському аспекті, так і у практичному плані. Роботи багатьох вчених як вітчизняних, так і зарубіжних присвячені розв'язанню саме цієї проблеми. Р. Кричевський, Б. Паригін, А. Петровський, Л. Уманський, А. Лутошкін, О. Чернишов та багато інших присвятили свої наукові розвідки створенню цілісної теорії лідерства і зокрема визначенню основних людських якостей, що в своїй сукупності та інтеграції дозволяють людині претендувати на роль лідера в різних групах і колективах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз поглядів на сутність феномену лідерства показав, що єдиної точку зору на його визначення в науці не існує. Наприклад, соціологи вважають, що лідер – це член групи, здатний її очолити, показати приклад, організувати виконання завдання і визнаний у цій ролі більшістю членів групи.

Дещо по-іншому трактують сутність поняття «лідер» психологи. Вони розглядають це поняття в трьох ракурсах. По-перше, група має визнати право особистості приймати за неї рішення. По-друге, особистість має бути здатна до прийняття такого рішення. По-третє, особистість має бути здатна вплинути на членів групи і надихнути їх на досягнення певної мети.

Педагоги дотримуються майже такої ж точки зору. Наприклад, А. Кузьмінський та В. Омеляненко визначають, що лідер – це член колективу, який у важливих ситуаціях здатний помітно впливати на поведінку членів колективу, виявляти ініціативу в діях, брати на себе відповідальність за діяльність колективу [1, с. 305]. Д. Алфімов зазначає, що «ефективний лідер» – це особистість, яка має значний вплив на думку й поведінку членів групи та яка планує, організовує, контролює діяльність підлеглих задля розв'язання завдань, поставлених перед групою, передаючи їм своє бачення майбутнього й допомагаючи їм адаптуватися до нового [2, с. 50].

В залежності від характеру та масштабу завдань, що постають перед різними групами, вчені розрізняють три типи лідерів: 1) політичний тип (державні, громадські діячі); 2) соціальний тип (у профспілковому русі, різних товариствах – наукових, творчих, спортивних); 3) побутовий тип (у сім'ї, учнівських колективах, студентських групах, об'єднаннях за інтересами) [2, с. 46].

Цікаву точку зору висловила Є. Тихомирова, яка розрізняє лідерів-творців і лідерів-руйнівників. Лідер-творець працює в інтересах групи та всіх її членів, яких веде за собою. Лідер-руйнівник діє у власних інтересах, для

нього на першому місці не справа, а егоїстичне бажання захищати себе, використовуючи для цього справу й людей, що його оточують [3].

Як вказує В. Татенко, є ще й класифікація лідерів за стилем поведінки: 1) директивний; 2) демократичний; 3) колегіальний; 4) ліберальний; 5) наставницький; 6) гнучкий; 7) догматичний [4, с. 13].

Стосовно поняття «лідерські якості» справедливою є точка зору Д. Алфімова, який вважає, що це – узагальнені властивості лідера створювати нове бачення розв'язання проблеми, успішно впливати на послідовників у напрямі досягнення групою або організацією цілей [2, с. 50].

Дуже важливим для наукового розуміння і осмислення феномену поняття «лідерські якості» є його обґрунтоване структурування. Л. Уманським та А. Лутошкіним [12] було виділено одинадцять загальних організаторських якостей, які можна віднести до лідерських: 1) практичність розуму; 2) товариськість; 3) глибина розуму; 4) активність;

5) ініціативність; 6) наполегливість; 7) самовладання; 8) працездатність; 9) спостережливість; 10) організованість; 11) самостійність. А. Зоріна додає до них ще й такі якості, як уміння переконувати, впевненість в собі, творчий потенціал, уміння налагодити позитивну атмосферу в колективі [3].

О. Тихомирова також визначила загальні та специфічні якості особистості лідера: 1) загальні якості (ними володіють не тільки лідери, а й ті, хто прагне ними стати): компетентність; організованість; працездатність; активність; ініціативність; товариськість; наполегливість; самостійність; самовладання; спостережливість; кмітливість; 2) специфічні якості лідера (своєрідні індикатори лідерських здібностей): організаторська проникливість; здатність до активного психологічного впливу; здатність до організаторської роботи, лідерської позиції, потреба брати відповідальність на себе [138, с. 20].

Аналізуючи феномен лідерства з позицій психології управління, І. Чередниченко та І. Тельних [3] визначають найбільш суттєві особистісні якості людини як лідера, що значною мірою визначають її успіх у діяльності: 1) особистісні риси лідера; 2) уявлення лідера про себе самого; 3) потреби і мотиви, що впливають на поведінку; 4) система найважливіших переконань; 5) стиль прийняття рішень; 6) стиль міжособистісних відносин; 7) стійкість до стресу.

Р. Берон, С. Бирн та Б. Джонсон, аналізуючи проблему рис, що творять зі звичайних людей лідерів, пишуть, що у лідерів більше ніж у інших людей розвинута напористість, тобто бажання успіху, поєднана з великою енергією і рішучістю, самовпевненістю та креативністю. Вони зазначають, що основна мотивація лідерства – бажання керувати і мати владу над іншими людьми [3, с. 429].

Але головною характеристикою лідера автори вважають високий рівень пристосовності, тобто здатність усвідомлювати, які дії чи підходи потрібні в даній ситуації, і потім діяти відповідно до них.

Мета статті — дослідити та проаналізувати стан дослідженності формування лідерський якостей в студенстської молоді.

Виклад основного матеріалу. В соціальній психології дослідники феномену лідерства (наприклад, Р. Чалдини та інші [3]) виділяють серед лідерів таких, що здатні перетворювати групу і надихати її на виконання своїх власних цілей. Вони інтелектуально стимулюють своїх послідовників, дозволяють їм випробувати свої життєві позиції і цінності, переконують їх, що ті особисто грають значні ролі і стали значним внеском у спільну справу. Автори цієї концепції назвали таких лідерів харизматичними, вкладаючи у це поняття їх здатність до трансформування групи послідовників.

Взагалі, у зв'язку з процесами надзвичайного ускладнення структур, що потребують організації взаємодії, в умовах інформаційного суспільства, що розвивається надзвичайно швидкими темпами, а також глобальною тенденцією демократизації всіх сторін людського життя, змінюється і погляд на сутність управління як такого. На перший план виходить фігура харизматичного лідера, а не начальника чи керівника. Лідерство передбачає наявність в організації послідовників, а не підлеглих. Відповідно відносини «начальник – підлеглий», властиві традиційному погляду на управління, заміняються відносинами «лідер – послідовник» [3].

Л. Столяренко описує ключові риси харизматичного лідера Перш за все, він зауважує, що його (лідера) індивідуальні інтереси, потреби і цінності не завжди можуть збігатися з загальногруповими, але лідер, попри це, має демонструвати особисту щиру прихильність загальногруповим цілям, готовність йти на ризик заради їх досягнення. По-друге, харизматичний лідер навіює членам групи нові цінності, але цей процес має не насильницький характер. По-третє, харизматичні лідери, як правило, підкреслюють позитивне значення діяльності даного колективу, для суспільства в цілому – благородство роботи лікаря і педагога наприклад, чи героїчний характер діяльності працівників міліції тощо. По-четверте, харизматичний лідер виявляє в людині все найкраще. Сам характер завдань, які він ставить перед своїми підлеглими, дозволяє їм відчути свою компетентність, незамінність, свою здатність подолати труднощі. По-п'яте, в групі з харизматичним лідерством першорядну роль грають не зовнішні стимули (заробітна плата, престижність діяльності), а внутрішня мотивація реалізованість потреб у самовираженні, усвідомлення власної значущості, визнання з боку лідера і членів колективу. Науковців також цікавить проблема визначення ефективного лідера [3].

Такі лідери, на думку М. Мескона, М. Альберта та Ф. Хедоурі, здатні нести відповідальність за свою поведінку, бажають досягти поставленої мети, а також мають освіту і досвід щодо конкретного завдання, яке треба виконати [3].

Доля всього людства багато в чому залежить від ефективності діяльності так званих «глобальних лідерів». Взагалі так визначають у світовій економіці країну, яка на даний момент займає найбільш вагому позицію в тій чи іншій галузі виробництва чи торгівлі. Але ми розуміємо «глобального лідера» як керівника, що має своєю діяльністю впливати на перебіг подій в глобалізованому суспільстві. Тому, на нашу думку, він повинен мати планетарну свідомість.

В контексті завдань планетарного виховання студентської молоді важливе значення має з'ясування номенклатури якостей таких керівників, бо майбутні «глобальні лідери» зараз сидять на студентській лаві.

Багато властивостей, що вважалися необхідними для ефективного керівництва, були і не втратили актуальності сьогодні, збережуть своє значення і в майбутньому. Такі якості, як передбачення, чесність, орієнтованість на результат і турбота про інтереси клієнта, завжди життєво важливі як для минулого, так і для майбутнього. В той же час з'явилися нові обставини, що значно впливають на ефективність діяльності лідера будь- якого колективу чи групи.

Перш за все, це – глобалізація, яка є об'єктивною реальністю, незважаючи на всі негативні оцінки цього явища.

По-друге, це –інформаційна революція, яка вже суттєво змінило життя і не тільки у розвинених країнах. В майбутньому ці зміни мають докорінно трансформувати не тільки картину світу, але й свідомість наступної генерації людей.

По-третє, це – глобальний вектор гуманізму у розвитку світової цивілізації. І, нарешті, по-четверте – процес демократизації всіх сторін життя людства – і політичного, і економічного, і культурного, і соціального. Ці обставини або фактори вже зараз впливають на формування лідерських якостей студентської молоді, а в майбутньому наберуть ще більшої ваги.

Процес глобалізації ставить лідера перед необхідністю побудови довгострокових відносин з людьми за межами свого культурного поля. Йому доводиться досягати цілей там, де панують інші правила і порядки, і будувати відносини з людьми, у яких, можливо, зовсім інші цінності і сприйняття. Тому, майбутній генерації лідерів доведеться формувати у себе і своїх підлеглих глобальне мислення. Це якісна характеристика мислення, здатного переробляти величезний обсяг інформації з широкомасштабних проблем світу, країни або народу. Це мислення широкими категоріями, системне, прогнозне, цілісне. Людина глобального мислення виділяє проблему цілком,

у всіх її зв'язках і залежностях, не дивлячись на межі охоплення, і вирішує, сприяючи подальшому духовному, соціальному або економічному розвитку та самовдосконаленню народів, держав, великих людських спільнот. Люди з глобальним мисленням, здатні планетарно мислити, особливо потрібні в галузі науки, політики та управління. Цю якість мислення можна формувати вже у школі, особливо на уроках гуманітарного циклу дисциплін [3].

Глобальне мислення формується на основі знань про світ незалежно від кількості відвідуваних країн. Носій глобального мислення може взагалі не їздити по світу, але він повинен вміти «бачити» крізь межі окремих територій і країн. Керівникам в усіх сферах діяльності доведеться дивитися на себе як на громадян світу з набагато ширшими поглядами і набором цінностей.

Нові технології, перш за все – інформаційні, роблять глобальне мислення одним з важливіших якостей майбутнього лідера в будь-якій сфері. Адже саме вони є причиною і, одночасно, породженням процесу глобалізації.

Тому така якість майбутніх лідерів як націленість на розуміння і впровадження нових (не тільки інформаційних) технологій в діяльність стає вкрай необхідною. Необхідно: розуміти, чим нові технології можуть бути корисними в різних сферах життя; залучати, розвивати і підтримувати технічно компетентних працівників; знати, в які нові технології слід направляти інвестиції і як управляти цими інвестиціями; подавати приклад в застосуванні нових технологій.

Технології допоможуть усунути перешкоди на шляху розвитку позитивних процесів в економіці, політиці, культурі, соціальному забезпеченні тощо, що здавалися нездоланними в минулому. Лідери майбутнього повинні будуть мислити і діяти з позицій розуміння своєї діяльності як невід'ємної частини глобального процесу перманентної модернізації суспільства. Лідери, здатні саме на таке розуміння і бачення, отримають величезну конкурентну перевагу.

Ці ж фактори впливають на важливість наявності у лідерів глобалізованого світу такої якості як орієнтованість на партнерство, бо розвиток партнерських відносин і альянсів набуде в майбутньому набагато більше значення, ніж це було в минулому і ніж це є зараз.

Ще одна якість майбутніх лідерів – здатність ефективно розподіляти керівництво, ділитися повноваженнями. Це ознака суто демократичного суспільства і є проявом глобальної тенденції демократизації всіх сторін життя планетарної цивілізації.

В майбутньому роль керівників-лідерів має де в чому змінитися, а саме, у ставленні до своїх підлеглих. Інформаційна цивілізація змінює систему цінностей і пріоритетів усіх людей, помічають вони це чи не помічають, хочуть цього чи ні. Зростає вага і значення висококваліфікованого персоналу.

Саме висока кваліфікація працівників- підлеглих є ключем до успіху будь-якої діяльності в будь-якій сфері життя.

Висококваліфіковані працівники – це люди, які знають про свою роботу більше, ніж їхні керівники. Традиційні моделі керівництва таким персоналом вже не будуть ефективними. Тобто лідерам майбутнього доведеться вибудовувати відносини зі своїми підлеглими на іншій принциповій основі, на принципах гуманізму, демократизму, поділу повноважень та відповідальності. Здатність до виявлення, залучення та утримання талановитих працівників буде цінною якістю лідера майбутнього.

Висновки. Глобалізований світ відрізняється надзвичайним темпом розвитку всіляких контактів між представниками різних культур. Ця обставина обумовлює необхідність для майбутніх лідерів такої якості як врахування різноманіття культур у взаємодіях як зі своїми підлеглими, так і з іншими лідерами. Це передбачає різноманітність підходів до керівництва та виробництва, особистої поведінки і цінностей, взаємовідносин рас і статей. Вони повинні усвідомлювати не тільки економічні і правові відмінності, але і відмінності соціального і мотиваційного характеру, які існують у сфері праці в усьому світі. До уваги слід брати як більш, так і менш значущі складові конкретної культури. Все більшого значення для досягнення поставлених цілей буде мати здатність до правильного стимулювання та мотивування працівників – представників різних культур. Тому для майбутніх лідерів глобалізованого світу все більш важливою стає така якість як толерантність. Дійсна толерантність полягає не в терпимості до чогось вам незрозумілого чи неприємного, а в тому, що ви свідомо нормально ставитеся до будь-якого прояву інакшості. У цьому полягає головна задача роботи над собою майбутніх лідерів і саме на це має бути спрямована робота з планетарного виховання студентської молоді.

Ще однією важливою якістю лідера в сучасних і, головне, в майбутніх умовах життя є допитливість і прагнення до розвитку. Якщо лідер прагне зберігати своє положення протягом тривалого часу, він зобов'язаний постійно вчитися, осягати особливості поведінки і мотивації представників інших культур та використовувати набуті знання задля досягнення поставленої мети.

Отже, лідери, здатні розуміти, цінувати і ефективно мотивувати колег, що належать до різних культур, стануть найбільш цінним ресурсом у майбутньому.

Література:

1. Кузьмінський А. І. Педагогіка у запитаннях і відповідях : навч. посіб. / А. І.Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання, 2006. –311 с.

2. Алфімов Д. В. Зміст феномену «лідерські якості особистості» / Д. В. Алфімов // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т ; [голова ред. ради: А. О. Монаєнко; редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2010. – Вип. 11 (64). – С. 44–51. 1

3. Зеленов Є. А. Формування лідерських якостей як завдання планетарного виховання студентської молоді. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2017. Вип. 5. С. 70–78.

4. Татенко В. Типологія лідерства / В.Татенко // Психолог. – 2006. – № 34. – С.12–14. 9

5. Тихомирова О. Виховання лідера / О. Тихомирова // Шкільний світ. – 2009. – № 8. – С. 19–23.

References:

1. Kuz'mins'kij , A. I. (2006). *Pedagogika u zapitannjah i vidpovidjah [Pedagogy in questions and answers]*. K.: Znannja [in Ukrainian].

2. Alfimov, D. V. (2010). Zmist fenomenu «liders'ki jakosti osobistosti» [The content of the phenomenon "leadership qualities of personality"]. *Pedagogika formuvannja tvorchoï osobistosti u vishhij i zagal'noosvitnij shkolah - Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*, 11 (64), 44–51. 1 [in Ukrainian].

3. Zelenov, Є. A. (2017). Formuvannja liders'kih jakostej jak zavdannja planetarnogo vihovannja students'koï molodi [Formation of leadership qualities as a task of planetary education of student youth]. *Duhovnist' osobistosti: metodologija, teorija i praktika - Personal spirituality: methodology, theory and practice*, 5, 70–78 [in Ukrainian].

4. Tatenko, V. (2006). Tipologija liderstva [Typology of leadership]. *Psiholog - Psychologist*, 34, 12–14. 9 [in Ukrainian].

5. Tihomirova, O. (2009). Vihovannja lidera [Education of a leader]. *Shkil'nij svit - School world*, 8, 19–23 [in Ukrainian].